

■■■ A KARÓVERÉS ■

Több forrás is említi, hogy a kincstár Pusztakulán eredetileg két település létrehozását tervezte. A felső községbe négy-négy holdas telkekre katolikus magyar ajkú lakosokat szándékoztak telepíteni, az alsó községbe azonos nagyságú földterületre református magyar lakosokat szántak. Telephelyül Felső- és Alsó-Pusztakulát szemelte ki a kincstár. A zombori királyi tanácsos jószágigazgató 1882. július 22-én megismételt kérelemmel fordult a magyar királyi pénzügyminisztériumhoz, hogy változtassa meg ebbéli szándékát – jó helyismerete révén felismerte, hogy az lenne a jó, ha a települések helye kizárólag Felső-Pusztakula területe lenne:

„A mély alázattal alólírott jószágigazgatóság már több ízben bátorkodott azon meggyőződéseinek kifejezést adni, hogy az alsó pusztakula mély és lapályos és földártnak vagy az összes ülendő hó és eső vizet károsításainak kitett fekvésénél fogva telepítésre nem alkalmas. Ha van is az egész pusztakula részben néhány száz hold magaslat, ez oly rendetlen alakzatban ágazik szét a vízjárta lapályok között, hogy célszerű leosztás absolute lehetetlen. Négy hold külsőséggel ellátandó telepesnek pedig holdankénti 240 ft vételár mellett hacsak részben is, oly földet kiosztani, melyek majdnem évenként tavaszkor víz alatt állnak: igénytelen [...], azok elkerülhetetlen tönkretételével volna azonos, és ezt jól tudom, nem a magas intézkedés intentioja. Egyébiránt, ha az egész alsó pusztakula telepítésre alkalmas földből állna, akkor is kevés volna a 2064 hold egy oly község lehetőségének és külsőségének kielégítésére, mind aminő a 31942/882. számú rendelet szerint céloztatik, mivel 500 házhely és annak megfelelő külsőségek részére az utak és utcákkal, valamint köztterekkel együtt legalább 2400 hold szükségeltetik. De mivel alsó pusztakula Kúlán alig van meg e szükségletnek 1/3-a jó minőségű földben, azért az alsó pusztakula Kulainak betelepítése célszerűnek, sőt még lehetőnek sem mutatkozik [...] A felső pusztakula 4598^{1251/1600} holdat tesz ki, teljesen vízmentes, jó minőségű föld, és ennél fogva tökéletesen megfelelő annak, hogy a többször tisztelt 31942/882. sz. rendelet értelmében alakítandó mindkét település rajta elhelyeztessék. Ha még ezen

kívül néhány holdra szükség lenne, úgy az [...] az alsó pusztai kulai részből pótolható lesz.²⁷

A két község elhelyezkedésére, kijelölésére tett javaslat meghallgatásra talált, részben a jószágigazgató és a kalocsai érsek érveit is tiszteletben tartották, sőt eltekintettek a két különböző vallási felekezettel benépesítendő telephelytől is, helyette csak egyet terveztek. Szauter mérnök kijelölte a helyét, és elkészítette a tervzetét. A királyi zombori jószágigazgató a Felső- és Alsó-Pusztakula betelepítése céljából fogantatosított intézkedések sorában újabb javaslatokat tett a készítendő szerződések tartalmára vonatkozóan. A pénzügyminisztérium utasította, hogy a kész tervzetet is mielőbb mutassa be.

27 MOL K271, Magyar Királyi Pénzügyminisztérium iratai, 43901.

Dr. Rohacsék Sándor:
A karóverés

„1884 évi tavaszán tehát minden telepes kapott 4 hold földet bérletbe évi 13 ft 75 krért holdankint.

A két holdnyi piactérre, a templom számára kijelöltetett a hely. Ezenkívül plébánia, tanítók és iskola számára 3 házhely, jegyző, község háza, korcsma és orvos számára egy házhely ½ holdankint, temető és faiskola számára pedig egy-egy hold föld. Továbbá lelkész és két tanító számára 10-10 kat. hold föld.²⁸

A pénzügyminisztérium a telepeseknek engedményt is biztosított:

28 MOL K271, Magyar Királyi Pénzügyminisztérium iratai, 51032.

A jegyző számára épített lakás, később az orvosi rendelő épülete

„A települőknek a belsőségek a becsáron alul adatnak el, az utak s utcák, valamint a közcélokra szánt területek pedig ingyen engedtetnek át...”²⁹

29 MOL K271, Magyar Királyi Pénzügyminisztérium iratai, 76 392. (1882).

A letelepülők legnagyobb része igen szegény volt, és nagyobb családdal bírt, igen sanyarú volt az életük, ezért többnyire hitelt vettek fel élelemre és építési anyagokra, úgyhogy adósságba verték magukat, és így sokan képtelenek voltak bérletet fizetni. A kincstár emiatt a hátralékos részletet és a belsőségért járó 100 forintot 10 évi részletfizetésre osztotta fel.

A községháza levelezőlapon az 1940-es években

„Eddig egészen magukra hagyatva voltak, sem lelkész, sem tanítójuk nem volt. Vasár- és ünnepnapokon részint szabad ég alatt a kereszt előtt végezték ájtatosságukat, részint Szivac, Keryna vagy Morovicára

jártak isteni tiszteletre. Szülötteiket, halottjaikat Kernyára vitték, ami sok bajjal járt, mert 4 hold föld termése nem volt elegendő élelemre, jószágot nem tarthattak legelő hiányában, így különösen, ha rossz idő s rossz út volt, gyenge lovaikon egy-egy keresztelés vagy temetés miatt egész napot veszítettek.

Csak 1884. évi augusztus havában jutott a kalocsai érseki főhatóság tudomására, hogy Pusztakulán Gyulafalva név alatt község telepített azon alkalommal, midőn Lábadi András és Tóth István telepes két harangot vitt Kalocsára felszentelés végett, kik szívük keserűségében kifakadtak, hogy el vagyunk hagyatva.

Ekkor a Főtisztelendő érseki Főhatóság elrendelte, hogy kernyai plébános ránduljon ki Gyulafalvára, és írja össze a lélekszámot és iskolaköteleseket. Az összeírásból kitűnt, hogy ekkor már 1133 lélek, 235 házaspár és 170 iskolaköteles gyermek van, azonban isko-

A községháza
2012-ben

lájuk nem lévén, a gyermekek nem részesülnek oktatásban, és mivel a kath. iskolát akarnak, a kincstár nem hajlandó iskolát építeni, így tehát egészen el voltak hagyatva. A két harangot a telepések maguk vették meg adakozásból az év vége felé, a kereszt és temetőbe lett szentelve, minek következtében halottjaikat már Gyulafalván temethették el, de még mindig nagy nehézségekkel járt, mert Kernyárol kellett a lelkeszt kikérni és visszavitetni, ami az egész napot igénybe vette.

1885. február 25. 9822 számú rendelete szerint a pénzügyminiszter elhatározta, hogy a telepések használatára át fog engedni 2368 hold földet, elejente csakis bérbe 13 ft 75 kr. Később, ha megerősödnek a telepések, akkor 40 évi törlesztésre 6% mellett 240 ft-ért. Továbbá mivel a község csakis kath. iskolát akart, tehát a miniszter úr nem akart a tanító fizetéséhez hozzájárulni, hanem ingyenes tanzsereket ígért, és még két tanító számára 10-10 hold földet, jegyzőnk 10 hold és temető számára még két hold földet ígért.

Az italméresi jogot a közterhekkel együtt a községnek adta által oly kikötéssel, hogy azt amennyiben árverés útján adja ki a regalét senki másnak, mint csakis a többi telepésekkel egy nemzetiségű és vallású telepesnek szabad bérbe vagy kezelésbe adni, és amennyiben házilag kezelné a regale jogot, a kocsmá üzletet szinte csakis ilyennek szabad átengednie oly fenntartással, hogy a kincstár a költségvetések és évi számadások összeállításában és tárgyalásában való részvétel útján a jövedelemnek községi célokra fordítását ellenőrizni fogja.³⁰

Haynald Lajos kalocsai érseknek lehet köszönni, hogy végül nem az eredeti terv valósult meg, ugyanis a telepések számára a négyholdnyi földterület mellett lehetővé tették, hogy ugyanennyit béreljenek. Maradéktaianul érvényesült véleménye, miszerint nem kell két koldust telepíteni Pusztakulára. 1883. október 29-én ünnepélyesen és hivatalosan is megtörtént az új község helyének elfoglalása. A település neve Szapáry pénzügyminiszter keresztneve lett: Gyulafalva.

Közben Marschan József zombori királyi jószágigazgató 1884. szeptember 13-ai keletkezéssel beszámolt a pénzügyminisztériumnak a telepítés tárgyában:

„1883. évi october 27-től 1884. évi március végéig befogadott 491 telepesből csak 249 lakik a telephelyen, míg 242, tehát összes telepesek fele része távol maradt, 99 telepszám a telephelyen lakó jogosulatlanok vagy kiskorúak által birtokoltatik, s ezen kiskorúak száma 37.

Rendes, azaz az utca vonalán álló lakház 87, ideiglenesen, vagyis az udvarban, telek hátulsó részében álló kis lakház 115 épült.

Haynald Lajos
kalocsai érsek

Az összes haszonbér hátralék 2071 f 78 kr tesz (melyből azóta ismét történtek levonások), és így az összes 500 külsőségnek 27 500 frt-nyi évi haszonbéréből 25 428 f 32 kr folyt be.”³¹

A jószágigazgató felterjesztésében arra is rámutatott, hogy a telepítéskor visszaélések jelentkeztek: „melyek ezen telepítésnél is felszínre kerültek, és melyek abból állanak, hogy előbb is a telepes jegyzékkel való felvételét egyes kolomposok által díjak szedetnek, tovább pedig az akként nyert jog szintén díjak szedése mellett gyártott engedmények mellett másoknak adatnak el.”³² Különösképpen felhívta a figyelmet Nánási Jánosnak, a szajáni jegyzőnek ebbéli tevékenységére. Arról is jelentést tett, hogy Sípos György és Bálint Antal az összes gyulafalvi telepes nevében folyamodványt írt, hogy a rossz termés következtében fizetési haladékot kapjanak, valamint „8-10 holdnyi téglahely és 500 hold legelő kiosztásáért esedeznek.”

Marschan József jószágigazgató kilencpontos javaslatot is megfogalmazott a telepes község érdekében. Közülük a pénzügyminisztérium ötöt elfogadott:

„A felső gyulafalvi teleppel a felső puszta Kula további betelepítése leállíttassék, és az Alsó Gyulafalvára szánt területek egy része (mintegy 200 hold) bérleti földekül a most létesített telepes község erősítésére és gyarapítására fordíttassék mostani haszonbér, esetleg megváltási ár alkalmazása mellett.

Hogy ugyanazon területől felső Gyulafalva községnek szintén a fennálló váltság ár vagy haszonbér fizetése mellett 500 hold legelő adassék.

Továbbá, hogy 8 hold terület téglá helyül váltság ár mellett kihasíttassék.

Hogy a regale tulajdonjoga a telepes községnek átengedtessek.

Hogy a gyulafalvi lakosok dohánytermesztési engedélyben részesíttessenek.”³³

31 MOL K271, Magyar Királyi Pénzügyminisztérium iratai, 59 531. sz. (1884).

32 Uo.

33 Uo.

Az utóbbi kérésre a pénzügyminisztérium azt válaszolta, hogy az engedélyezés az ügyosztályuk hatáskörén kívül esik, ezért a „szegedi dohánybeváltó felügyelőségnek kiadatott.”³⁴

1884-ben már az országgyűlés képviselői is értesültek arról, hogy rendben megtörtént a telepítés:

„A szegedi jószágigazgatóság területén [...] két telepítvény keletkezett, az egyik Gyulafalva 500 teleppel, a másik a metkovitzi és kerekityi pusztákon [...] Az új telepítvények erkölcsi, közoktatási, egészségügyi szükségseiről gondoskodva van, és így ez ügy lassan bár, de jó úton halad, melyen megmaradni és tovább haladni kell, népesebbi és közgazdasági viszonyaink javítása szempontjából.”³⁵

A bácskai telepítésről egy kitűnően informált újságíró is beszámolt a *Szegedi Napló*-ban:

„A zombori kincstári jószágigazgatóság területén – mint a pénzügyminiszternek az államjószágok eladásáról kibocsátott jelentése felsorolja – telepítés van folyamatban. Felső puszta Kulán 500 családot fognak telepíteni, még pedig jobbára az örökföld nélkül álló torontálmegyei magyarság sorából. A torontáli települőket a vármege főispánjának fölügelete alatt válogatták ki, telepedik pedig Lőrinczfalva községből 38, Jászova községből 67, Monostor községből 23, Josefova községből 9, Csóka községből 17, Szaján községből 220, Török-Kanizsa községből 7, Tóba községből 154, Akács községből 17, Ó-Besenyő községből 13, összesen 565 család. Ezek közül 65 család az alsó-kulai pusztán kap telepföldet. Mindkét puszta együtt 6683 kat. hold területet foglal el, melyre két községet fognak letelepíteni, 500-500 családdal olyképpen, hogy az egyik róm. kath., a másik protestáns vallásu legyen. Templom, iskola, lelkész, tanító, községház és jegyző részére egy-egy beltelek a község közepén egy hold térség engedélyeztetik köztérül; valamint a községen kívül temetkező helyül és faiskolául együttesen két hold fizetés nélkül adatik. Minden egyes települő család egy belső telket a piac körül egymás szomszédságában

34 Uo.

35 *Képviselőházi Irományok*, X. köt. 1884. 292. sz. 102.

a szerint, amint egymás után jelentkeznek, egyszáz forint előleges lefizetés mellett örök áron megvehet. A házhelyek tényleges elfoglalása, illetőleg a község megalakulása azonban csak akkor engedtetik meg, ha 100 települő a belsőség árát tényleg lefizette. A külső művelésre beosztott földek egyelőre a települőknek haszonbérbe adatnak oly formán, hogy a haszonbér fele október hó 1-ső napján előre fizetendő, a másik fele pedig ápril hó 1-ső napján teendő le. A telepük azonban örökáron megvehetik külső birtokrészleteiket holdankint 240 frtért 10 évi törlesztés mellett. A felső pusztán már megvannak a települők, s községük neve a bács megyei főispán javaslatára Kálmánfalva lesz. Az alsó pusztai települőket most toborozzák. – Ezeken kívül még Gajdobra község szomszédságában is előkészítenek egy új telepet.”³⁶

36 *Szegedi Napló*, 1883. 2.

Beszélgető férfiak

az utcán

(Zámbó Illés felvétele)

1884 tavaszán a földeket – a belső telepeket az 1.-től a 12. dűlőig – kimérték, s nyíllal, sorsvetéssel kisorsolták. A falu egész

■■■

határát 1 és 25 között dűlőként számozták meg. A lakosság még ma is így tájékozódik: Első, Tizenharmadik, Tizenhatodik, Huszonötödik dűlő.

A már gazdára talált telephelyek tulajdonosai közül többen kiskorú fiaik számára is telephelyet szerettek volna szerezni. Ennek oka elsősorban az volt, hogy a belső telek mellé járó 4 hold külső igen szűkös megélhetést biztosított. Kérésükkel kapcsolatban a zombori királyi jószágigazgató 1884. október 22-én keltezett, a magyar királyi pénzügyminisztériumhoz intézett leiratában számolt be a tényállásról: A gyulafalvi telephelyek kiosztásánál legtöbben „megbízottjuk által vétették ki számaikat, így történhetett, hogy kiskorúak is bejutottak a telepések sorába. A szerződés-kötésnél és aláírásnál a kiskorúak felismertetvén, azokkal természetesen, szerződés kötés nem volt.” Az ilyen kiskorútól visszavették a telepszámokat. A királyi jószágigazgató azt kérte, hogy csak a

Lábadi Sándor:
Bácsgyulafalva

■■■

„18 éves és azon felüli korról bíró fiúnak, amennyiben azok atyai részükre telephelyet fenntartani és megváltani kívánnának, egy-egy telepszám kiosztását engedélyezni kegyeskedjék”.³⁷ Marschan József zombori királyi jószágigazgató részére a minisztérium azt az értesítést küldte, „hogy Gyulafalván egyes telepeknek kiskorúak számára leendő kiosztása nem engedhető. Mert eltekintve attól, hogy az 59 531./84. számú rendelkezés alapján a gyulafalvi telepések, illetve családfők helyzete olyan, hogy rendelkezésükre bocsátott telepből egy habár több tagból álló család megélhet: az engedély megadása végső eredményben oda vezetne, hogy egy családfő több telepet kapna. Mert a kincstár a kiskorú telepessel nem szerződhetvén, a szerződést a családfővel lenne kénytelen megkötni. Ez így több telepre korlátlan rendelkezési jogot nyerne anélkül, hogy a kincstár arról biztosítva lenne, hogy a fiú nagykorúságának elérése esetén meg is fogja kapni.”³⁸

37 MOL K271, 67955.

38 Uo.

